

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 342.95

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Олена МАКОВСЬКА,

здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету

SUMMARY

The concept and basic features of the legal regime of public law. A comparative analysis of the legal regimes of public and private law. It is proved that the legal regime in public law is as means by which the provision of public interest within the subject of public law and specific legal methods (means) effects. Argued that the legal regime of public law expresses primarily the severity of social relations, there are some restrictions or exemptions permissible level of activity, the limits of their legal autonomy, besides, it is reflected in the system applicable law, regulation methods together, law-making process and the implementation of law, legal consciousness of society.

Key words: legal regime, administrative law, public law, regulation, legal means.

АНОТАЦІЯ

У статті визначено поняття й основні ознаки правового режиму публічного права. Проведено порівняльний аналіз правових режимів публічного та приватного права. Доведено, що правовий режим у публічному праві є таким засобом, завдяки якому здійснюється забезпечення публічного інтересу в межах предмета публічного права і специфічними правовими методами (засобами) впливу. Аргументовано, що правовий режим публічного права виражає передусім ступінь жорсткості регулювання суспільних відносин, наявність певних обмежень чи пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їхньої правової самостійності, крім того, його відображено в системі чинного законодавства, сукупності методів правового регулювання, процесах правотворчості й реалізації права, правовій свідомості суспільства.

Ключові слова: правовий режим, адміністративне право, публічне право, правове регулювання, правові засоби.

Постановка проблеми. Необхідність визначення сутності правових режимів публічного та приватного права полягає в швидкому, інтенсивному розвитку правовідносин у різних сферах діяльності й у проблемі вдосконалення правової системи, що діє сьогодні, оскільки вона не повною мірою відповідає потребам сучасності й неефективно регулює нові правовідносини, що виникли в останні два десятиліття.

Важливим аспектом у розвитку національної правової системи є уніфікація, що характеризується процесом зближення правових систем різних країн, у результаті запозичення правових конструкцій і відповідності принципових відмінностей між закономірностями правового регулювання та охорони суспільних відносин. Причиною уніфікації на сьогодні є потреба в спрощеному порядку співпраці держав, держави як суб'єкта правовідносин із юридичними, фізичними особами в економічній та інших сферах для підвищення ефективності співпраці й усунення наявних колізій. Саме в цьому аспекті й полягає значимість розуміння процесу взаємодії національної системи права з правом інших держав світу [2].

Дослідження та вивчення заявленої проблеми є досить актуальним з урахуванням того, що поняття правового режиму не закріплене в законодавстві. Але всі закономірні процеси в суспільстві, державі відбуваються в певному правовому режимі (порядку). Важливе значення у формуванні правового режиму системи права мають принципи права й загальні положення, що становлять усю сутність права.

Актуальність теми. Питання правового режиму досліджують і досліджували багато вчених, правознавців, теоретиків, а саме: С.С. Алексєєв, М.І. Байтін, Д.М. Бахрах, Б.Я. Бляхман, В.В. Борисов, В.М. Горшенєв, В.Б. Ісаков, А.М. Колодій, О.Д. Крупчан, П.В. Косминіна, В.В. Липень, О.В. Малько, М.І. Матузов, Л.О. Морозова, С.П. Погребняк, П.М. Рабінович, О.С. Родіонов, І.С. Самощенко, Р.Б. Сивий, О.Ф. Скакун, Ю.О. Тихомиров, Є.О. Харитонов, Е.Ф. Шамсумова та інші автори. Окремі аспекти, особливості правового режиму проаналізовано в працях українських учених-правознавців, у роботах Ю.Є. Атаманової, С.В. Бобровник, І.В. Жилінкової, Н.В. Коваленко, Н.С. Кузнецової, В.В. Лемака, В.Я. Настюка, С.М. Олейнікова, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, А.С. Спаського, Л.В. Таран, Л.В. Томаш, Я.М. Шевченко, Ю.С. Шемшученка, В.Я. Яроцького й інших. Проте варто визнати, що категорія правового режиму нині залишається малодослідженою на загальнотеоретичному рівні, а підходи до розуміння цього інституту є різними. Але всі праці цих авторів направлені на досягнення зрозумілості і ясності в трактуванні цього явища, формування єдиної точки зору щодо розуміння поняття правового режиму системи права.

Метою статті є дослідження правової природи правових режимів публічного права. Ми пропонуємо поділити правові режими як явища на дві великі групи: по-перше – правові режими приватного права, по-друге – правові режими публічного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після Аристотеля теорію поділу права на приватне та публічне

дослідив і обґрунтував Ульпіан – римський юрист, особливої популярності набуло визначення приватного й публічного права, дане в першому фрагменті книги I Дигестів Юстиніана. Публічне та приватне право – це взаємопов’язані грані права, хоча за загальною теорією вони є досить суперечними і протилежними. Публічне право – це сукупність галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (державних) інтересів за допомогою імперативного методу регулювання. Юридичний пріоритет у публічній підсистемі в питаннях захисту публічного інтересу має воля органів державної влади, які передусім підкоряються інституту захисту інтересів особи й народу держави. Юридична наука світу визнає поділ права умовно, але вважає, що цей поділ існує й буде існувати, тому що є необхідність цього розмежування, залежно від різних критеріїв. Цими критеріями розмежування норм публічного та приватного права є такі:

- 1) інтерес;
- 2) предмет правового регулювання (приватному – властиві правові правовідносини, а для публічного – характерні немайнові);
- 3) методи правового регулювання (для публічного права характерним є метод субординації, існує владний примус і підпорядкованість один одному), а для приватного права – метод координації);
- 4) склад учасників правовідносин або суб’єктивний склад (норми приватного права регулюють правовідносини між приватними особами, тобто між фізичними та юридичними особами, а норми публічного права регулюють відносини між державою і фізичними, юридичними особами, а також відносини між державними органами).

Дихотомія права з його поділом на публічне та приватне теоретично була обґрунтована вченими-юристами, практиками Стародавнього Риму. Вони вважали розмежування цих підсистем необхідним і природним, тому що воно визначає та відображає зрозумілі на той час особливості й відмінності відносин між державою та приватною особою. Ульпіан визначив, що публічне право має стосунок до держави (римські юристи не бачили відмінності між поняттями «держава» й «суспільство»), а «приватне» – відбиває інтереси окремих осіб [6].

У сукупності ці підсистеми утворюють одну загальну наднаціональну систему права, що є складовою суспільства, культури. По суті, «якість» права загалом є залежною від якісного та прогресивного розвитку кожної сфери (приватної чи публічної), і недоліки в цьому відношенні, і також недооцінювання певної сфери призводять до деформації всієї правової системи [7]. Головним завданням публічного права є регулювання діяльності певної сфери не окремого суб’єкта, а всього суспільства, регулювання правовідносин між державою й окремою особою. Хоча кожен індивід має свою цінність і громадянське суспільство повинне піклуватися про нього, проте забезпечення інтересів окремих осіб не може бути завданням публічного права. Норми публічного права можуть забезпечувати взаємодію між усіма своїми членами, визначати свої завдання, функції, основні напрями свого розвитку, загальні чи конкретні цілі діяльності.

Можна зробити висновок, що приватна й публічна сфера діяльності – це різні за своїм призначенням види діяльності, що знаходять своє відображення в основних завданнях. Адже приватна діяльність покликана захищати

Таблиця 1

Порівняння публічного та приватного права

Публічне право	Приватне право
– підсистема права, що регулює державні, міждержавні й суспільні відносини	– підсистема права, що регулює майново-вартісні відносини й особисті немайнові відносини, які виникають із приводу духовних благ і пов’язані з особистістю їхніх учасників
Предмет регулювання публічного права	Предмет регулювання приватного права
– сфера «державних справ»: сфера устрою й діяльності держави як публічної влади, усіх публічних інститутів, апарату держави, адміністративних відносин, державної служби, кримінального переслідування й відповідальності, принципів, норм і інститутів міждержавних відносин і міжнародних організацій тощо	– сфера «приватних справ»: сфера статусу вільної особи, приватної власності, вільних договірних відносин, спадкування, вільного переміщення товарів, послуг і фінансових коштів тощо
Ознаки публічного права	Ознаки приватного права
1) регулює відносини між державними органами або між приватними особами й державою; 2) забезпечує публічний інтерес – акцентує увагу на заборонах, обов’язках людей (підданих) перед державою; 3) забезпечує одностороннє волевиявлення суб’єктів права; 4) передбачає широку сферу розсуду; 5) містить норми загальні й безособові, що мають нормативно-орієнтувальний вплив; 6) характеризується переваженням директивно-обов’язкових норм, розрахованих на ієрархічні відносини суб’єктів і субординацію правових норм і актів; 7) широко використовує новітні технічні прийоми	1) регулює відносини приватних осіб між собою; 2) забезпечує приватний інтерес: акцентує увагу на економічній свободі, вільному самовиявленні й рівності товаровиробників, захисті власників від сваволі держави; 3) забезпечує вільне волевиявлення суб’єктів при реалізації своїх прав; 4) передбачає широке використання договірної форми регулювання; 5) містить норми, які є зверненими до суб’єктивного права та забезпечують судовий захист; 6) характеризується переваженням диспозитивних норм, розрахованих на самовідповідальність за свої обов’язки та дії; 7) зберігає класичну юридичну техніку
Галузі права, у яких началом є публічне право	Галузі права, у яких началом є приватне право
– конституційне, – адміністративне, – кримінальне, – фінансове, – бюджетне й податкове, – адміністративно-процесуальне, – кримінально-процесуальне, – міжнародне публічне тощо	– цивільне, – сімейне, – авторське, – житлове, – трудове, – цивільне процесуальне, – міжнародне приватне право тощо

власний інтерес особи, гарантувати свободу її волі, можливість вибору мети, інтересу та засобів досягнення для отримання позитивно необхідного результату і процесу його здійснення. Особливі якості притаманні управлінській діяльності, що спрямована на організацію, створення умов для вільної й безперешкодної діяльності приватних осіб при досягненні їхніх інтересів. Публічна діяльність не основана на забезпеченні власного інтересу осіб, призначена для встановлення й забезпечення власного інтересу державних органів, базується на функціональній заданості мети. Оскільки для цього в законодавстві чітко прописуються головні завдання, функції та повноваження, у межах яких вони можуть здійснювати свої обов'язки, процедури створення й діяльності відповідних структур і нести відповідальність, що може настати за невиконання покладених на них завдань, за перевищення владних повноважень. Тому відносини, що опосередковують приватну і публічну діяльність, відрізняються одне від одного за природою, методами їхнього врегулювання. Однак головне, що їх відрізняє, – мета, для досягнення якої здійснюється публічна чи приватна діяльність, інтерес, якого прагнуть досягнути учасники відповідних відносин.

Останнім часом правовий режим є однією з найбільш популярних досліджуваних категорій юридичної науки. Вона широко використовується в законодавчих актах України, набуваючи в процесі нормативного характеру. Наукові уявлення, з'ясування, дослідження особливостей юридичного регулювання конкретної сфери діяльності, особливо за умов якщо ця діяльність має чітко визначений об'єкт, здійснюються в контексті вивчення правового режиму цього об'єкта чи виду діяльності. Необхідно зазначити, що правовий режим є особливим правопорядком, що встановлений у сфері правової регуляції, який визначається сукупністю однопорядкових норм права, що утворюють право відповідної галузі. Під правовим режимом галузі права варто розуміти особливий закріплений нормами права спеціальний порядок, який визначається співвідношенням правових засобів, що його забезпечують [2]. Правовий режим кожної галузі визначається досить широкою групою однорідних суспільних правовідносин, які становлять окрему, відносно самостійну сферу суспільного життя (предмет галузі права). Для правового режиму галузі права є типова, особлива, єдина система регулятивного впливу, що характеризується певними особливими прийомами регулювання, особливим порядком виникнення й формування змісту, зокрема прав та обов'язків, їх реалізації, специфікою санкцій, способів їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, які поширюються на цю сукупність норм (метод правового режиму) [3]. В.Б. Ісаков стверджує: «Для певної галузі права притаманні лише її правові режими регулювання, в якому концентруються не лише особливості галузевого методу, але й особливий соціальний статус відносин, що становлять предмет правового регулювання» [4]. Так, на думку В.І. Сенчищева, під правовим режимом потрібно розуміти систему юридичних правил, які визначають становище досліджуваного явища об'єктивної дійсності, статичку й динаміку правового існування досліджуваного об'єкта [5]. Варто пам'ятати, що поняття правового режиму не має сталої дефініції в теорії. Проте саме через правовий режим передається те практичне значення, яке закладено в законодавчій конструкції певного інституту, законодавчому регулюванню того чи іншого різновиду об'єктів прав. Необхідно зазначити, що юридичною наукою висловлені різні точки зору щодо цього поняття.

Правовий режим приватного права – це певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів і типів правового регулювання. Прикладом можуть слугувати певні правовідносини, які виникають із приводу задоволення свого власного права на використання мисливської та іншої зброї, де застосовується спеціально дозволений тип регулювання, спершу висувається імперативний метод регулятивного впливу, а домінуючим способом регулювання є зобов'язання та заборони; до менш жорстких належать правовідносини з приводу задоволення окремими суб'єктами власних культурних, духовних потреб, під час регулювання яких використовується протилежна за своєю характеристикою сукупність правових засобів, способів, прийомів. Правові режими приватного права створюють певний ступінь гнучкості й адекватності юридичній формі, надають їй змогу більш чітко визначати відмінність соціальних зв'язків, точно реагувати й урахувати особливості різних суб'єктів та об'єктів, інших факторів, що є складовою сфери дії права.

Правові режими як приватного, так і публічного права відрізняються між собою за різними критеріями:

- 1) залежно від предмета регулювання;
- 2) залежно від юридичної природи (матеріальні, процесуальні);
- 3) за змістом;
- 4) за суб'єктами (режим особи без громадянства, біженців);
- 5) функцією права;
- 6) за рівнем законодавчих актів, у яких вони регламентовані (загальнодержавні, регіональні, локальні);
- 7) залежно від сфери користування.

Для правового режиму публічного права характерним є регулювання відносин розпорядженнями імперативного характеру, що не можуть бути змінені ніякою приватною волею окремої особи. У відносинах публічно-правового характеру все підпорядковано волі державної влади; у регулюванні таких відносин застосовується метод влади й підпорядкування. Елементами правового режиму публічного права є саме мета режиму, предмет і метод правового регулювання. Метою правового режиму публічного права є забезпечення публічного інтересу в публічному управлінні та публічному адмініструванні. Правовий режим безпосередньо включає в себе таке явище, як регулювання суспільних відносин, тобто сукупність правових відносин, які виникають у результаті владної виконавчо-розпорядчої діяльності публічної адміністрації щодо виконання адміністративних зобов'язань, а саме:

- а) відносини публічного управління;
- б) відносини адміністративних послуг;
- в) відносини відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність (відносини судового й адміністративного оскарження);
- г) відносини відповідальності за порушення встановленого публічною адміністрацією порядку і правил (адміністративно-деліктні відносини) [6].

Саме на підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що певна галузь у межах свого предмета створює визначений правовий режим організації та діяльності органів публічної адміністрації щодо виконання публічних зобов'язань, а також інших учасників цих відносин. Правовий режим у публічному праві є таким засобом, завдяки якому здійснюється забезпечення публічного інтересу в межах предмета публічного права та специфічними пра-

вовими методами (засобами) впливу. Кожна галузь публічного права, здійснюючи регулятивну, контрольну функцію, використовує специфічні методи (засоби), які ґрунтуються на владно-імперативних началах і є основою правового режиму, характерні саме для цього інституту права. Отже, правовий режим публічного права – це закріплене нормами адміністративного права особливе поєднання юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у результаті владної виконавчо-розпорядчої діяльності держави у формі публічної адміністрації щодо виконання покладених законом на них зобов'язань з метою забезпечення публічного інтересу в публічному (державному) управлінні.

Важливим аспектом є те, що правовий режим уточнюється за допомогою поняття «порядок правового регулювання», який забезпечується особливим поєднанням способів, залучених для його здійснення, методів і типів правового регулювання [7]. Є певні ознаки правового режиму регулювання, а саме:

- 1) вони регламентовані та санкціоновані державою;
- 2) особливий спосіб регулювання сфер правовідносин, виділяючи в часі ті чи інші суб'єкти й об'єкти права;
- 3) є особливим порядком правового регулювання, що являє собою сукупність юридичних засобів і характеризується певною єдністю цих засобів;
- 4) становлять певний ступінь узгодженості чи неузгодженості інтересів певних суб'єктів права.

С.С. Алексєєв розуміє його як особливу, цілісну систему регулятивного впливу, яка характеризується специфічними прийомами регулювання – особливим порядком виникнення і формування змісту прав та обов'язків, їх здійснення, специфікою санкцій, способом їх реалізації, а також дією єдиних принципів, загальних положень, що поширюються на цю сукупність норм. Із таким підходом погоджуються й інші автори, які вказують, що правовий режим може включати способи, методи та типи, але в різноманітному поєднанні, при домінуючій ролі одних і допоміжній ролі інших [8]. Одним із ключових аспектів проблеми правового режиму є їх класифікація за різними критеріями, яка дає змогу відрізнити окремі види та дати їм порівняльну характеристику. Авторі робіт, присвячених вивченню окремих правових режимів певних об'єктів, нерідко використовують поняття:

- 1) спеціальний правовий режим;
- 2) галузевий правовий режим;
- 3) пільговий правовий режим;
- 4) режим максимального сприяння тощо.

Проте характеристика окремих видів юридичних режимів, що пропонується в межах таких досліджень, є фрагментарною та не показує загальну картину різновидів юридичних режимів, яка надає можливість визначити специфічні особливості кожного з них і характер взаємозв'язку між ними. У результаті системного аналізу різних джерел можна виокремити певну кількість різновидів правових режимів. Передусім потрібно виокремити первинні й вторинні правові режими. Уперше таку класифікацію правових режимів запропонував С.С. Алексєєв. Первинні режими є комплексами правових засобів, які відображають загальні та вихідні співвідношення способів правового регулювання певної сфери соціального життя. Вторинні правові режими є певними модифікаціями загальних режимів, що передбачають або особливі пільги й переваги, які відображаються в додаткових правах, або особливі обмеження, що відображаються в додаткових заборонах чи позитивних зобов'язаннях.

Класифікація правових режимів на загальнодозвільні та спеціальнодозвільні, передбачені своїм утворенням шляхом поєднання дозволів і заборон, є найбільш поширеною й найчастіше використовуваною. Таку саму класифікацію подають і В.В. Сухонос, П.М. Рабінович, А.С. Піголкін і Ю.А. Дмитрієв. В основу загальнодозвільного режиму покладений принцип – «дозволено все, що прямо не заборонено законом», те, що прямо заборонено законом, або «все інше» має бути чітко й точно передбачене законодавчими актами. Для правового режиму дозвільного профілю характерним є те, що суб'єкти володіють тільки тими правами, які прямо закріплені в законі. В основі спеціальнодозвільного режиму покладено принцип – «заборонено все, крім дозволеного».

Техніко-юридичний режим, побудований на деяких своєрідних юридичних прийомах, С.С. Алексєєв пропонує іменувати режимом винятків. Цей вид правового режиму має наскрізне значення і є невід'ємною частиною загальнодозволеного й дозвільного режимів. Останні мають у своїй формулі, крім складової «все», невід'ємний комплекс виключень. Техніко-юридичний прийом винятку можна розглядати як режим, оскільки він, як і будь-який правовий режим, створює певний «середовище», «форму» в регулюванні. Він уводиться законодавцем як вилучення із загального порядку, отже, винятки не можуть припускатися, вони завжди повинні бути точно вказані в нормативних актах.

Також виділяють ще й загальні та спеціальні правові режими. Сутність загального полягає в тому, що встановлений ним порядок регулювання поширюється на всі суб'єкти права, які перебувають у сфері правового регулювання. Він охоплює й загальнодозволений, і дозвільний режими загалом. Якщо ж нормою права буде встановлено інше, але водночас однакове коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків різних суб'єктів права відносно одного й того самого об'єкта правового регулювання, то виникає новий вид правового режиму – спеціальний правовий режим. Отже, можна говорити, що цей режим – особливий порядок правового регулювання приватних суспільних відносин, який устанавлюється стосовно конкретного кола об'єктів або сфери їх діяльності й відрізняється від загального режиму пільговою або обмежувальною спрямованістю регулювання, що зумовлена публічним інтересом, який виявляється в усіх елементах його механізму, зокрема через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони й додаткові підстави юридичної відповідальності. Н.І. Матузов та А.В. Малько вирізняють поміж інших перерахованих видів правових режимів ще й преференційні (пільгові) та обмежувальні (дискримінаційні) правові режими. Якщо спеціальний правовий режим стане більш диспозитивним, то необхідно говорити вже про преференційний (пільговий) режим, якщо ж він обтяжить загальний правовий режим якими-небудь додатковими обов'язками (тобто стане більш імперативним), мова піде про обмежувальний (дискримінаційний) режим. Теоретично може існувати стільки спеціальних правових режимів, скільком суб'єктам і об'єктам він надається, а розмежування їх можливо провести тільки за ознакою більш-менш пільгової спрямованості правового регулювання як одного із критеріїв розмежування. Окремим видом спеціального правового режиму є передбачені Конституцією України воєнний і надзвичайний стан. Доцільним є поділ правових режимів на галузеві та внутрішньогалузеві (інституційні) правові режими, які мають свої види залежно від галузей права.

Галузь права регулює широку сферу суспільних відносин, проте в кожній конкретній сфері регулювання (інституті) діє свій правовий режим. При встановленні режиму інституту головним чинником уже буде не метод правового регулювання, а об'єкт, на який він спрямований. Внутрішньогалузеві (інституційні) правові режими загалом збігаються із галузевим. Проте формула інституційного режиму дещо інша. У ній співвідношення способів реалізації права відрізняється від галузевого, що зумовлює можливість існування в межах однієї галузі більш пільгових або більш обмежувальних правових режимів. Наприклад, у цивільному праві діє домінуючий диспозитивний метод правового регулювання – загальнодозвільний правовий режим, де сукупність способів правового регулювання така, що серед зобов'язань, заборон і дозволів превалюють останні. Власність є інститутом цивільного права, у якому діє інституційний правовий режим загальнодозвільного характеру [9], проте тут існує більше імперативів – зобов'язань або заборон (порядок придбання деяких об'єктів у власність, рестрація правочинів щодо об'єктів власності тощо), хоча все одно на перше місце виходить дозвіл.

Висновки. Отже, правові режими приватного та публічного права класифікуються за критеріями, ознаками й особливостями, які притаманні саме сукупності методів, приписів, прийомів регулювання правовідносин, що є предметом відповідної галузі права (аграрні, сімейні, з приводу власності – цивільні, спадкові тощо). Але дефініцію «правовий режим» не можна ототожнювати з поняттям «механізм правового регулювання». Правові режими забезпечують дію цього механізму, є змістовою характеристикою його елементів і більш високим ступенем розвитку правового регулювання та дії (функціонування) права. Він є не лише метою, а й урегульованим правовими нормами шляхом досягнення результату. Правовий режим характеризується не лише засобами правового регулювання (формальна ознака), а й певною його спрямованістю, ступенем його сприятливості або несприятливості для інтересів різних суб'єктів права (матеріальна ознака). Тому він виражає передусім ступінь жорсткості регулювання суспільних відносин, наявність певних обмежень чи пільг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх правової

самостійності. Сам інститут правового режиму треба вдосконалювати в результаті чіткого розуміння критеріїв його поділу на різновиди, правовий режим передусім відображено в системі чинного законодавства, сукупності методів правового регулювання, процесах правотворчості й реалізації права, правовій свідомості суспільства.

Так, правовий режим можна визначити як різновид соціального режиму. Головна особливість полягає в тому, що в будь-якому разі він установлюється, змінюється, припиняється та забезпечується правом. Поза правовою системою він не може існувати апіорі. Поза правовою системою діють режими, які не передбачають юридичного втручання в регулювання відносин і не врегульовані правовими нормами. При цьому неможливо розглядати сутність правового режиму й поза межами впливу політичних процесів і фактів. Кожен правовий режим має у своїй основі елементи правової матерії (способи правового регулювання).

Список використаної літератури:

1. Стефанчук Р.О. Цивільне право України : [навчальний посібник] / Р.О. Стефанчук. – К. : Прецедент, 2005. – Розділ 15.
2. Підпригора О.А. Римське право : [навчальний посібник] / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-1637.html>.
4. Мінка Т.П. Правовий режим як критерій поділу права на галузі / Т.П. Мінка // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3 – С. 18–21.
5. Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс) : [екзаменаційний довідник] / Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2005.
6. Рабинович П. Природне право: діалектика публічного й приватного / П. Рабинович // Право України. – 2004. – № 9.
7. Ершова І.В. Предпринимательское право / І.В. Ершова, Т.М. Иванова. – М., 2000. – 237 с.
8. Томаш Л.В. Правовий режим: поняття та ознаки / Л.В. Томаш // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. – 2005. – № 282.
9. Гайдамака І.О. Правовий режим: поняття та види / І.О. Гайдамака. – К., 2008.